

כידוע, החסידות הוא הזרם האחרון ב... החסידות הצליחה "להזים את הפסימיות של הקבלה ול"חקן" את הפרצות הפסיכיים שנחגלעו בעקבותיה של השבתאות.¹ את העולם-הזה קידשה לעצמה, והעמידה את האדם במרכזו,* חידוש עקרוני הוא לחסידות שהדגישה את אהבת החיים ואת האמונה באדם ובחיים. לפיכך ראתה החסידות אחיזה לעצמה באמצעות הטוביאלית: בשירת הקיבוץ, בריקוד של חברותא, בסיפורי מעשיות בין אנשי שלומנו, באמירה, תורה" אל שולחנות הצדיקים, בהגיגות ציבור.

החסידים הראשונים כבר הכירו את הפסיכולוגיה ההמונית וידעו להעריך את כוחה הגדול של ה"מעשיה" ואת השפעתה הענקית על "העם הפשוט, שבעת אשר יקרא ספור נורא ונפלא מצדיק יסוד עולם. הנה הוא עושה אזנו כאפכסת לשמוע טוף דבר הנשמע בעולם... והוא ישים לבו על עוצם חוקף קדושת האדם הזה וגודל שפלותו עם גודל בטחונו.² הסיפור עמד במרכז חפסחו של החסיד. בקדושת לוי כתוב: "התורה נאמרה בסיפורי-מעשיות, כדי שגם מן המעשה נלמד מדות טובות." רב נחן נמירובר, חסידו המובהק של רב נחמן, חיבר חפילה אומרים אותה עד ימינו לפני שחסידי ברמלב שקוראים את הסיפורי-מעשיות. חסידי ברמלב אומרים שכוחו של סיפור הוא כל כך עצום, שהעולם נברא על-ידי ספור: התורה מתחילה בספור ("בראשית ברא..."); הנביאים התחילו בספור ("ויהי אחרי מות משה"); וגם בכתובים מתחילים ב"ויהי בימי שפוט השופטים." גם רבי יהודה הנשיא מתחיל את משנתו בספור: "מעשה שבאו בניו מבית המשתה."³ כאמור, עיקר הקריאה הוא להוציא את הגרעין המוסרי. חובה מוטלת על הצדיק בשעה שהוא בא לבאר את התורה, כלומר, להטביר את מחשבותיו--מחשבות החסידות-- לפני שמופעיו, להעריך את ערכם המוסרי של כל המאורעות המסופרים בתורה, להראות לכל, שכל ספור הנמצא בתורה אוצר בחוכו, עולם מלא של הנהגות מוסריות.⁴

את הקדושה חיפשו החסידים לא רק בתורה כי אם גם אצל הגויים. רבי פנחס מקורץ שאל: איך אפשר להכיר את השטובכל הדרכים? הרי בשעה שהקב"ה נחן את התורה כל העולם כולו היה מלא תורה. לכן התורה נפצאת בכל דבר ודבר, וזה פרוש הפסוק. וכל מי שטוען שהתורה הוא דבר אחד ומלאי דעלפא דבר אחר, אפיקורס הוא.⁵ והאי עוד ראייה. בדברי הימים א' כתוב: "שפרו בגוים את כבודו", פירושו שגם בספורי העמים צואק כבוד השם-יחברך. לכן החסידים לקחו בסיפורי עם נוצריים ועטו מהם חומר חסידי.* נוסף לזה, הרבה סיפורים השתמשו במוטיבים יהודיים קדומים יותר, במדרש, ובספורי עם בידיים.

הכל צומח בקרב

יזכר, יזכר, יזכר
ששנה, ששנה, ששנה
לא יזכר, לא יזכר, לא יזכר
לא יזכר, לא יזכר, לא יזכר...

בראש ובראשונה צריכים לזכור שהתורה החסידית היא תורה שבעל

פה. הבעש"ט לא רשם דבר מתורתו וכעס על כל נסיון לרשום אותה.

הצדיק היה מספר את הספורים בשבת, בזמן שכל חסידיו החאספּו על-יד שולחנו, במיוחד ב"שלוש שעות" וב"מלווה מלכה" שהידשו החסידים. גם

הסעודה לכבוד רבי מפורסם, ביום ה"יָרְצִיט" שלו מלא תפקיד חשוב בהתפתחות הספור החסידי.

כל נסיון לראות את הספור החסידי בכללו כיצירה אחידה המיוסדת

על תפיסה סיפורית אחת, סופו כישלון. אפשר לתת רק כמה סוגי הכר.

ראשית כל, הסיפור החסידי אינו סיפור דידאקטי הבא להורות את משנתה

של החסידות להמוני עורך-חיים מוסריים--כן. תעמולה חסידיים ספציפית--

לא. לעתים רחוקות ביותר מוצאים אנו בתוך סיפור חסידי התייחסות

כלשהי לגוון רעיוני המיוחד לחסידות. הקו השני המאחד את הסיפור

החסידי בכללו, הוא השימוש החוזר באוצרות הסיפור היהודי שקדמו

לחסידות, כאמור.

בהתפתחות התנועה החסידית בסוף המאה ה-18, התפתחו גם סוגים

שונים של הספרות החסידית. נוסף לסיפורי צדיקים באו סיפורי שבת על

הצדיקים, וזה גרם לעירבוב החומרים שבין "סיפורים" ל"שיחות". בסוג

הראשון, כלומר בסיפור החסידי נובע הלך המצוי בסיפור מתוך העלילה

שבו, ואילו ב"שיחה" מצוי הלך העיקרי בדבריו של הצדיק, בפחגם

או אימרה חריפה שיצאה מפיו בסיטואציה מסוימת. עירבוב החומרים הל

בהקופה מאוחרת יותר, בערך אחרי 1850. תזכרו שכאן פדובר על ספרות

יפה חסידית, ולא על ספרי-הדרוש, "ליקוטי אמרים" או איגרות החסידים

בתחום הסיפור החסידי, אפשר להבחין שלושה סוגים:

(1) סיפורים מסופרים ע"י הצדיק -- סיפורי מעשיות של רב נחמן.

(2) סיפורים מסופרים ע"י החסידים על הצדיק, כגון שבחי

הבעש"ט ושבחי הר"ן.

(3) "שיחות" - 1850 והלאה.

על הנהגות

מעשיות הצדיקים בעצמם: הכללתן היא אך ורק להסביר ולקדם בהן את

התוכן ההגיוני והרגשי שבחסידות. הן מכוונות רק לכך "שישגיח (כל

אדם) באמיחות, בעין השכל, בכל מעשה ומעשה נוראות השם ויקח לעצמו

מוסר השכל מזה לקשור לבו ביראת השם, באמונת חכמים ובכוח תורתנו

הקדושה." בחוכנן של המעשיות אין הפתעות פתאומיות. עיקר הסיפור

הוא האופי המוסרי של האדם. נציילי ויגזיילי יק בלחמזאים אלו 317

(2) סיפורי נפלאות סתם: הן נוסעות בלבו של "המון עם הפשוט" פחד מפני

הצדיק בחור מעניש גשמי ויראה-כבוד מפני הצדיק בחור מצליח חומרי,

אבל אין בהם אוחו הכוח הרוחני והמוסרי של הסוג הראשון. לסיפורים

אלא כן נכנסים הדים תעמולתיים לניגוד לסוג אלה.

הפתיחה של אלוט
כאן 237 אלוט

הפתיחה של אלוט
כאן 237 אלוט

רבי נחמן מברסלב

רבי נחמן, אחד הגאונים בספרות ישראל, נולד במיעזשיבאזש בשנת 1772. בגיל עשרים התחיל "לנהוג שולחן", זאת אומרת, זכה בחסידים שהתחילו לבוא אצלו באופן קבוע וקיבלו אותו כצדיק. ב1798 נסע לארץ ישראל למרות כל הקשיים והצליח ביעודו אף-על-פי שחשבו אותו למרגל צרפתי. לאחר שיבתו התיישב בזלטופולה, אבל מיד נכנס לויכוח חריף עם "הסבא משפולה". רק בשנת 1802 עבר לברצלב ושם הכיר את רב נתן שטרנהרץ שהפך להיות סופרו.

רב נחמן התחיל לספר את מעשיותיו בשנת 1806 וחשוב לדעת, שבאותה שנה שרף את ספרו הראשון מקודם שהתפרסם. כנראה, פחד רב נחמן לפרסם את תורתו הקבליסטית, ובמקומה התחיל לספר סיפורים. רב נחמן כיוון את סיפוריו לאילו מחסידיו שלא מסוגלים לראות את הסוד בעינים פתוחות. העולם אומר שסיפורי מעשיות הם סגולה לישון--להיפוך, סיפורי המעשיות הם סגולה להעיר את הישנים, טען רב נחמן. הוא ראה את מעשיותיו בחור לבוש לסודות הקבליסטיים, בצורה מוקבלת^{1/2} לספר הזוהר. הוא מדגיש את הצד הנסתר בסיפוריו ומסרב לגלות את סודותם. אף על פי כן, עליו לזרוק כמה וכמה רמזים כדי שהקוראים ידעו לחפש את הסוד. הוא האמין שעצם הקריאה ישפיע על הקורא.

צוואה

כאמור לעיל, הצדיקים השתמשו במוטיבים בתוך סיפורי עם לא-יהודיים. כך הוא הדבר בסיפור הראשון בתוך הספר: "מעשה מאבידת בת מלך". במקור הפולני אנו קוראים על בת מלכה שהנשעבדה על-ידי רשע ומחכה לגואלה. הגואל עובר על שלשה נסיונות עד שהוא מצליח להציל אותה. הסיפור מטיים בחמונה טיפוסית של החיים האידיליים שלהם לאחר חתונתם. מיד אנו רואים הבדל עקרוני. בסיפורו של רב נחמן חסר יסוד האהבה בין איך לאישה. אצלו קיימת מסירת-נפש אך ורק למלך. השני למלך צריך להתגבר על מכשולים פנימיים (להחזיק באמונתו) ולא על קשיים חיצוניים. ועיקר ההבדל הוא, שסיפורו של רב נחמן אינו מטיים כלל. הסוף הוא בעתיד לבוא.

שני הפירושים החשובים שנתחברו על סיפורי המעשיות בתוך המחנה הברסלבי הם פירושו של רב נתן ופירושו של רב נחמן מטסעהרין, ששניהם נדפסו בסוף המהדורות המסורתיות של סיפורי המעשיות.

(1) פירושו של רב נתן: נוסע בדרך-כלל לפרש את המעשיות פירוש אלגורי כללי ובלתי-איטי ומעלה מושגים דתיים כלליים כגון קדושה, אמונה, מצוות וכדומה.

(2) רמזי המעשיות של רב נחמן מטסעהרין: עומד על כך שהדמות המרכזית בכל הסיפורים אינה אלא הגואל צדק או נשמתו. ⁴ בדות המטיחות

וכך למשל, רב נחמן מפרש את הבח-מלך השכינה, ובסיפור מדובר על גלות השכינה ועל הנסיונות להחזירה: הנסיון הראשון של אדם הראשון; הנסיון השני של נח, ובכל דוד ודוד משתדלים הצדיקים לחזק את הפגישה עם השכינה. סופו של דבר יבוא רק בעתיד לבוא. רב נחמן מסתמך על כך שלמלך היו ששה בנים ובת אחד, וזה מקביל לשש הטפירות התחתונות: חכמה, בינה, גדולה, גבורה, נצח והוד, וטפירת המלכות היא השכינה. ויש עוד רמז לכך. מדוע מדובר על "בת מלך" בזמן שמקובל להגיד "בת מלכה"? הרי המלך הוא הקדוש ברוך הוא, ולכן מוכרחים לדבר על בת מלך.

ורב נחמן מטעהרין? הוא מפליג את שתי השינויות כך. הפעם הראשונה שהשני למלך נרדם מסמלת את יציאת מצרים, והפעם השנייה מסמלת את גלות בבל (70 שנה). סופו האמיתי של הסיפור הוא הגאולה.

כמובן, הקורא המודרני יכול להנאות מהסיפור בלי להתאמץ לחזק השלל הקבליסטי. בכמה מקומות מתפרץ רב נחמן המשורר עם תמונות

נהדרות: "אחר כך לקחה פאטטיילע מעל ראשה וכתבה עליו בדמעות שלה והניחה אצלו ועמדה וישבה במרכבתה ונסעה משם." (עמ' 13). התפיסה

הסיפרותית היא אוניברסאלית. השני למלך פוגש את הממונה על כל החיות, הממונה על כל האופות ולבסוף, את הממונה על כל הרוחות שמספר לו על ההר של זהב והמבצר של מרגליות. קורא פשוט לא היה יכול לזהות את הסיפור כסיפור "חסידים". סימן שהחסידות היא הרבה יותר אוניברסאלית ממה שאנו חושבים...

רב נחמן נפטר בשנת 1810 בגיל 38 באומן. קברו נהפך למקום קדוש לחסידיו שנשארו עד ימינו בלי רבי במציאות, והלכה נקראים "די טויטע חסידים". בכל יום שבת הם קוראים בתוך סיפורי המעשיות.

מראה מקורות

1. ישעיה רבינוביץ, יצר ויצירה, מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ב, עמ' 159.
2. הקדמה ל"מעשה צדיקים", מצוטט בחוך מרדכי בן-יחזקאל, "למהוח החסידות", השלוח, כרך י"ז (1907), עמ' 226.
3. א.מ. הברמן, הקדמה למעשה בזיין בעטלירש, ספריית פועלים, דורון, 1946.
4. מרדכי בן-יחזקאל, שם, כרך כ' (1909), עמ' 40.
5. Gershom Scholem, "Martin Buber's Hasidism," Commentary, Oct. 1961, pg. 311.
6. יוסף דן, הנובילה החסידית, ספריית "דורות", ירושלים תשכ"ו, עמ' 8.
7. שם, עמ' 10.
8. בן-יחזקאל, שם, כרך י"ז, עמ' 227.
9. יוסף וייט, "עיונים בהפיסתו העצמית של ר' נחמן מברסלב", תרביץ, כרך 27, עמ' 360.
10. פיטרושקה, ש., "מקור פולני לספורי מעשיות של ר' נחמן", כתובות, כ"ב, 1929.